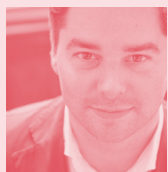

‘The question is always to define the balance between liberty and progress, liberty and equality, liberty and reasonable behaviour, liberty and constitutionalism’

active capitalism has produced. That is a running problem in all western societies. That is why we also have to look at marginalized groups in society. For instance: disabilities are not just a personal issue, as they were once thought to be, but a national problem. People with disabilities possess exactly the same rights as everyone else, so that is where the state should come in and help. It is about the removing of hindrances to one's liberty. We should ask ourselves: what are the hindrances that need to be removed in order for all of us to exercise our choices and our free will?’

This is actually the first time the topic of liberty is being mentioned. While that is usually the starting point of any conversation on liberalism. ‘Of course, liberalism has got ‘liberty’ as one of its values. The danger is that some people blow up the concept of liberty at the expense of crowding out the other core concepts of liberalism. The question is always to define the balance between liberty and progress, liberty and equality, liberty and reasonable behaviour, liberty and constitutionalism. Liberty on its own becomes a libertarian view point in which everything else is subjected to this magical abstract irrational appeal of liberty. So liberty yes, but always within the social context in which we are interdependent beings. In the 21st century, liberty should not be about the atomistic individual, but about the individual that lives in a community. In order to exercise our liberty, we need other people to help us to release ourselves from our limitations. We need to act together to achieve the options and choices which are part of being free. Liberty is not a static condition. It is an enabling property in which people are made capable of doing things that they could not otherwise have done.’

Are traditional political parties still the best vehicles to champion these ideas? ‘I do not think that at any point liberal ideologies and liberal parties were one and the same thing. Parties on the whole tend to be more conservative when it comes to developing new ideas. Ideas usually come from outside political parties. They lead a separate life outside of those institutions and I think this will continue to be the case. I wrote two books on pre-war British liberalism and I was thinking about writing a third book on liberalism post-war. But there was just nothing interesting to say! The liberal party became dead of ideas and innovation. The most interesting liberal ideas do not come from the party apparatchik. They come from journalists, think tanks, academics. It is there that one needs to look for the future development of ideas. Liberalism outside the party structure is not dead. But it does not always appear under the formal flag of liberalism.’ ●

Coen Brummer is the director of the Hans van Mierlo foundation. He took an MA in political history and a MSc in history and philosophy of science at Utrecht University.

**Politiek
over
grenzen**

Maak ruimte voor nieuwe ideeën over Europa

Door Afke Groen

Europa bestaat uit geldverspillende en hardwerkende landen. En uit nationalistische populistten en pro-Europese federalisten. Niet zelden verzanden discussies over de Europese Unie in zulke tegenstellingen. En dat terwijl er grote politieke beslissingen op de Europese agenda staan – van coronafonds tot de Europese Green Deal. Hoog tijd voor nieuwe ideeën. Maar daarvoor moeten sociaal-liberalen hun ‘vóór Europa’-stokpaardje opzijzetten.

**Twintig jaar geleden stond de Europese Unie op ‘een kruispunt van wegen’, stelden nationale rege-
ringsleiders drie maanden na de aansla-
gen op de Twin Towers**

De snelheid waarmee het coronavirus zich door Europa verspreidt, leidt tot grote vragen. Ook over het functioneren van de Europese Unie. ‘Europa heeft nu dus wonderen nodig’, zei schrijver en journalist Geert Mak daarover in *NRC Handelsblad*. En het is rond ‘grote collectieve ervaringen’ dat zulke wonderen plaatsvinden: ‘opeens is er ruimte voor nieuwe vormen en gedachten’.

Maar als het over de Europese Unie gaat, vallen veel nieuwe gedachten terug op oude tegenstellingen. Ze vlogen de afgelopen maanden over de virtuele Europese tafel. Solidariteit tegenover eigenbelang. Europees handelen tegenover nationaal handelen. Onvoorwaardelijke hulp tegenover voorwaardelijke toezeggingen. De meeste waarnemers hadden een *déjà vu* met de bankencrisis van 2008 en de economische crisis die daarop volgde. Tegen deze achtergrond rijst de vraag hoe we om – en door – de oude tegenstellingen heen kunnen kijken. Hoe zou een ruimte voor nieuwe politieke ideeën over Europa eruit kunnen zien? Dat begint bij een korte terugblik.

‘Een kruispunt van wegen’

Twintig jaar geleden stond de Europese Unie op ‘een kruispunt van wegen’, stelden de nationale regeringsleiders in de Verklaring van Laken. Het was drie maanden na de aanslagen op de Twin Towers in New York en het Pentagon in Washington. De ‘zekerheid’ van een stabiele wereld-orde was zoek; ‘11 september heeft onze ogen brutaal geopend’, schreven de vijftien.

Een paar maanden later, eind februari 2002, opende een wat oudere man de *Conventie over de Toekomst van Europa* met ruim tweehonderd deelnemende vrouwen en mannen uit de Europese lidstaten én toekomstige lidstaten. Hij was Valéry Giscard d’Estaing, de ‘liberale’ – een vies woord in Frankrijk – oud-president van Frankrijk. De deelnemers waren vertegenwoordigers van regeringen, maar ook van de Europese Commissie, het Europees Parlement en de nationale parlementen. De aanwezigheid van die laatsten was ongekend in de geschiedenis van verdragshervorming in de Europese Unie.

Het werd een unieke vergadering. De opdracht was om na te denken over vier fundamentele vragen: de verdeling van bevoegdheden tussen de Unie en de lidstaten; de versimpeling van de instrumenten van de Europese instellingen; meer democratie, transparantie en efficiëntie; en de vereenvoudiging van de vier Verdragen die de Unie rijk was. Het resultaat was – zoals journalist Peter Norman het stelde in de titel van zijn boek over de Conventie – ‘per ongeluk’ een voorstel voor een Europese Grondwet. Die Grondwet kwam niet in de laatste plaats voort uit een gevoel

van momentum tussen de conventieleden – iets wat de meeste nationale regeringen niet hadden zien aankomen. In de herfst van 2002 moest de Nederlandse gezant Hans van Mierlo dan ook in allerijl plaatsmaken voor een vertegenwoordiger die het nieuwe kabinet-Balkenende beter gezind was.

We weten hoe het verder ging. Na ‘non’ en ‘nee’ in referenda over de Europese Grondwet in Frankrijk en Nederland, werden veel fundamentele keuzes van de conventie uiteindelijk alsnog werkelijkheid met het *Verdrag van Lissabon* in 2009. De Europese symboliek van een Grondwet bleef achterwege. Tegen de achtergrond van ‘9/11’ en de open grenzen binnen de EU, werden de meeste nationale veto’s op het gebied van justitie en binnenlandse zaken afgeschaft. Nationale parlementen – wiens vertegenwoordigers de grootste, maar ook de meest verdeelde groep waren op de conventie – kregen een ingewikkelde Europese rol als waakhonden van het principe van subsidiariteit. In een poging om Europees bestuur meer democratisch legitiem te maken, kreeg het Europees Parlement meer bevoegdheden en een rol in de verkiezing van de Commissievoorzitter. Op aandringen van de nieuwe Oost-Europese lidstaten kwam er voor het eerst een procedure om de Unie vrijwillig te verlaten.

Twintig jaar later: opnieuw op een kruispunt

Twintig jaar later staat de Europese Unie opnieuw op een kruispunt. De Unie is ingrijpend veranderend sinds de jaren 2000 – ook met de opkomst van rechts-populistische regeringen en de *goodbye* van Groot-Brittannië. Maar Europa staat vooral voor enorme inhoudelijke kwesties. Voor vragen over vangnetten voor de gezondheidszorg en de economie, en voor vragen over klimaatverandering, digitalisering en migratie. Daar komt nog bij dat verschillende internationale verhoudingen op scherp staan. Tussen de Verenigde Staten en China, en met Poetin en Erdoğan aan de Europese grenzen.

Na aandringen van de Franse president Emmanuel Macron, kondigde de Europese Commissie onder leiding van Ursula von der Leyen in januari 2020 een nieuwe grote vergadering aan. Een *Conferentie over de Toekomst van Europa*, met ditmaal ook burgers als deelnemers. De agenda van Von der Leyen was relatief beperkt. Het ging vooral om beleidsprioriteiten van de zittende Europese Commissie en democratische processen rondom Europese verkiezingen, zoals – alweer – de verkiezing van Commissievoorzitter.

Inmiddels liggen er belangrijkere kaarten op tafel. In mei presenteerden Macron en de Duitse Bondskanselier Angela Merkel een Frans-Duits herstelplan uit de coronacrisis voor de EU. Met een nieuw voorstel voor een steunfonds van de Europese Commissie, waaruit geld wordt herverdeeld tussen lidstaten. En met bestaande voorstellen voor samenwerking, zoals voor de groene en digitale transitie van Europa. Tijdens de persconferentie waar het plan werd aangekondigd, sprak Merkel over een Toekomstconferentie in andere vorm – na de pandemie, om ‘serius [te] praten over wat Europa nu niet kon bereiken’. Ze noemde

Na ‘non’ en ‘nee’ in referenda over de Europese Grondwet in Frankrijk en Nederland, werden veel fundamentele keuzes van de conventie uiteindelijk alsnog werkelijkheid met het Verdrag van Lissabon

Dit sociaal-liberale ‘vóór Europa’-verhaal lokt een strategische tweestrijd uit die niet gaat over de daadwerkelijke politieke keuzes in de Europese Unie

zelfs de mogelijkheid van een verdragswijziging. Belangrijk, want Duitsland neemt vanaf juli het voorzitterschap van de Europese Raad over.

Strategische tweestrijd

Hoog tijd dus, voor inhoudelijke discussies over de richting(en) van de Europese Unie. Maar vanaf het sociaal-liberale front bleef de boodschap over Europa de afgelopen jaren vooral vastbesloten anti-nationalistisch. Hield Macron bijvoorbeeld nog een vlammende speech over Europese samenwerking aan de Sorbonne Universit  in 2017; tijdens de Europese verkiezingen van 2019 voerde hij een campagne gericht op zijn eigen positie in een Frankrijk van gele hesjes. Een tweestrijd met Marine LePen tussen ‘wat Macron ‘progressieven’ en ‘nationalisten’ noemt’, observeerde NRC-journalist Peter Vermaas.

Ook D66 voerde een uitgesproken ‘pro-Europa’-campagne. ‘Wij zijn de partij die vertrouwen en optimisme zet, tegenover zorgen en twijfel over Europa’, was de boodschap van het verkiezingsprogramma. En afgelopen mei sprak D66 in haar Europese opdrachten aan het kabinet over een ‘sterker Europa’ als enige antwoord op ‘de populistten’ die de Unie willen afschaffen.

Dit sociaal-liberale ‘vóór Europa’-verhaal lokt een strategische tweestrijd uit die niet gaat over de daadwerkelijke politieke keuzes in de Europese Unie. Het richt een kruispunt in met maar twee richtingen: je kan  f verder  f terug; je kiest pro- of anti-Europa; je twijfelt of je hebt vertrouwen. Zoals historicus en filosoof Luuk van Middelaar eerder stelde in een interview met *Idee*, is democratie ‘het beheersbaar maken, door zichtbaar te maken, van strijd, van onenigheid’. In die strijd biedt het argument dat er geen alternatief is voor Europese samenwerking te weinig rechtvaardiging voor politieke keuzes, en ook te weinig ruimte voor terechte kritiek en democratisch debat.

Vanuit hun politieke filosofie zouden sociaal-liberalen bij uitstek ruimte moeten bieden voor discussie over inhoudelijke opvattingen – juist als het gaat over de Europese Unie. Want in het sociaal-liberalisme als politiek gedachtegoed staat niet een bepaalde bestuurslaag centraal, maar zijn politieke doelen als vrije keuzes en kansengelijkheid de kern. Met andere woorden: om haar doelen te verwezenlijken is het sociaal-liberalisme niet getrouwd met de Europese Unie, net zo min als met de nationale overheid, de provincie of de gemeente. En dus is het van groot belang om politieke keuzes over – en op het niveau van – de Europese Unie op hun inhoud te beoordelen  n inzichtelijk te maken in het publieke debat.

Nieuw licht op twee oude tegenstellingen

Wat zien we als we routes voor de toekomst van de Europese Unie niet formuleren vanaf het eindpunt van ‘vóór Europa’ en ‘meer Europees doen’, maar vanaf inhoudelijke beginpunten? Een eerste blik op het speelveld brengt twee hoofdthema’s naar voren die een ander licht schijnen op twee oude tegenstellingen: die tussen nationalistten en federalisten, en die tussen winnende en verliezende landen.

Eurosceptisch’ is meestal niet ‘tegen de EU

Veel mensen zijn een beetje eurosceptisch. In de laatste grote opiniepeiling Eurobarometer van het Europees Parlement vindt 79 procent van de Nederlandse ondervraagden het lidmaatschap van de EU weliswaar ‘een goede zaak’; uit andere onderzoeken blijkt een genuanceerder beeld. In de vierjaarlijkse peiling *Burgerperspectieven* van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP), bijvoorbeeld, geeft 54 procent van de ondervraagden aan het EU-lidmaatschap goed te vinden. Die steun is hoger dan vijf jaar geleden. Ondertussen is tevredenheid met de Europese politiek wel lager dan tevredenheid met de landelijke politiek: meer dan de helft van de ondervraagden geeft de Europese politiek een ‘onvoldoende’. Tussen 2011 en 2016, ten tijde van de economische crisis en de vluchtelingencrisis, was dat was zelfs 61 procent.

Dat is niet zo erg als het ‘vóór Europa’-verhaal doet geloven. Wetenschappelijk onderzoek laat namelijk zien dat de houding van Nederlanders ten opzichte van de Europese Unie ‘tamelijk genuanceerd’ is, zoals hoogleraar Claes de Vreese het formuleerde op basis van het onderzoeksproject *Europinions*. Nederlanders hebben niet zozeer kritiek op het bestaan van de Europese Unie, maar op haar beleid. Op basis van de – bijna gelijknamige, maar andere – survey *eupinions*, stelden hoogleraar Catherine de Vries en projectleider Isabell Hoffmann dat ook Europeanen in het algemeen de principes en ‘het idee van een verenigd Europa [steunen], maar steeds meer op hun hoede [zijn] over haar huidige richting’.

Tegen die achtergrond is het cruciaal om beter te begrijpen wat mensen van de Europese Unie vragen. Dat is niet makkelijk. De *eupinions*-survey van 2019 – uitgevoerd onder in totaal 12.123 Europeanen – laat zien dat Nederlanders vooral Europese bescherming willen van het klimaat, sociale zekerheid en publieke veiligheid. Anders dan Italianen en Spanjaarden, maar ook dan Fransen en Polen, vinden Nederlanders bescherming van banen relatief onbelangrijk. Onderzoek van het SCP – ook uit 2019 en op basis van nauwere contacten met 250 Nederlanders – bevestigt de bevindingen over klimaat en veiligheid, maar stelt bovendien dat Nederlanders migratie hoog op de Europese agenda zetten. Sociale zekerheid houden ze daarentegen liever op de nationale agenda.

Zulke verschillende onderzoeksuitkomsten zijn niet alleen het resultaat van vraagstelling of steekproef. Ze komen ook voort uit de onzekere en zelfs dubbele houding van Nederlanders ten opzichte van de EU. Het SCP-rapport schrijft daar bijvoorbeeld over: ‘men praat over de EU zowel

  EUROPEAN UNION 2019 – BRON: EP / ARNAUD DEVILLERS

Nederlanders hebben niet zozeer kritiek op het bestaan van de Europese Unie, maar op haar beleid

in de zin van Brusselse instanties als van samenwerkende landen’, ‘men wil meer inzet van de EU op grote vraagstukken, maar minder EU-uitgaven’, en ‘men heeft het over meer en minder EU zonder te expliciteren wat meer en minder moet’.

Anders dan het *frame* doet vermoeden, bestaan Nederlanders dus niet uit federalisten en nationalisten. Integendeel, Nederlanders hebben een hoop verschillende en genuanceerde opvattingen over de Europese Unie. Dat vraagt om een volwassen debat, voorbij tegenstellingen. En vooral de soms tegenstrijdige houding over de Unie biedt ruimte voor leiderschap. Niet om mensen te overtuigen om voor Europa te zijn. Wel om mensen mee te nemen in verschillende politieke keuzes over haar richting.

De baten van Europese integratie zijn ongelijk verdeeld

De Europese Unie biedt ongelijke kansen. Waar sommigen veel baat hebben bij open grenzen en grenzeloze mogelijkheden, hebben anderen dat minder. Als die ongelijke kansen op de agenda staan, gaat het meestal over welvaartsverschillen tussen Noord en Zuid, Oost en West. Of, zoals ook *Elsevier Weekblad* het onlangs illustratief voorstelde op haar cover, over de tegenstelling tussen het luie, geld verbrassende Zuiden en het hardwerkende, strenge Noorden. Daarmee blijft een ander welvaartsverschil veelal onbesproken: dat tussen individuen met verschillende sociaaleconomische posities.

De groei van inkomens in de Europese Unie is namelijk niet voor iedereen. Gemiddeld is inkomensongelijkheid toegenomen binnen de lidstaten. Op basis van data uit twintig EU-landen, schreef Kaja Bonesmo Fredriksen van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) bijvoorbeeld dat inkomensongelijkheid in de EU toenam tussen midden jaren tachtig en 2008. De oorzaak daarvan was groeiende ongelijkheid van inkomens niet *tussen* landen, maar *binnen* landen, met als ‘belangrijkste motor’ grote inkomenswinst onder de tien procent hoogste inkomens. Ander onderzoek, zoals dat van hoogleraar Jason Beckfield – met data van de vijftien EU-lidstaten tussen 1950 en 1998, plus Noorwegen en Zwitserland – laat zien dat totale inkomensongelijkheid weliswaar afnam door minder ongelijkheden *tussen* landen, maar dat ongelijkheid *binnen* lidstaten ondertussen toenam.

Wordt die grotere inkomensongelijkheid ook veroorzaakt door het proces van Europese integratie? Dat is een machtig ingewikkelde rekensom. Als het gaat om de gevolgen van economische integratie – het vrije verkeer van goederen, diensten, kapitaal en personen – zijn onderzoeksresultaten ‘niet eenduidig’, zoals wetenschappers Marius Busemeyer en Tobias Tober vaststelden. Maar als het gaat om de gevolgen van politieke integratie – en vooral om begrotingsregels in de eurozone – is het beeld duidelijker. Landen die deel uitmaken van de Economische en Monetaire Unie hebben minder ruimte in hun begrotingen voor sociale voorzieningen, zeker in tijden van economische crisis. En dat leidt tot grotere inkomensongelijkheid, in dit geval zowel binnen als tussen landen.

Groeiende ongelijkheid van inkomens niet tussen landen, maar binnen landen, met als ‘belangrijkste motor’ grote inkomenswinst onder de tien procent hoogste inkomens

Er zijn ook minder abstracte voorbeelden van sociaaleconomische ongelijkheden. Zo stelde journalist Lise Witteman onlangs vast dat de ‘de coronacrisis in één klap duidelijk [maakt] wie de kwetsbaarste groepen van de Europese arbeidsmarkt zijn’. Arbeidsmigranten en seizoenarbeiders, bijvoorbeeld in de voedingsindustrie, werken door onder veelal slechte arbeidsvoorwaarden en omstandigheden. En al veel langer verplaatsen grote bedrijven productie naar EU-lidstaten met lagere arbeidskosten, veelal in Oost-Europa, met verlies van banen in Nederlandse fabrieken tot gevolg.

Met het *frame* van winnaars en verliezers enkel langs de lijnen van landen raken zulke ongelijkheden tussen individuen uit beeld. Ook in het ‘vóór-Europa’ verhaal is weinig plaats voor dat perspectief: we zouden immers allemaal ‘winnen’ met Europese integratie. Maar politieke keuzes – en dat zijn keuzes die gaan over de herverdeling van welvaart – vragen om een politieke uitleg.

Een ruimte voor nieuwe ideeën

Waar de belangrijkste discussies over de Europese Unie in de eerste jaren van de 21ste eeuw vooral over institutionele kwesties gingen, staan nu het beleid en de prioriteiten van de Unie bovenaan de agenda. Dat vraagt om veel ruimte voor politiek debat en om een reeks aan politieke besluiten. In die context is een nieuwe Toekomstconferentie geen panacee, zeker niet met de uitgesproken ‘vóór Europa’-politicus Guy Verhofstadt aan het roer, zoals het Europees Parlement wil. In een ruimte voor nieuwe ideeën is meer aandacht nodig voor politiek op de inhoud en voor het serieus nemen van sentimenten onder kiezers, zelfs als die tegenstrijdig zijn. Er is geen plaats voor het aanwakken van valse tegenstellingen – tussen populisten en federalisten, tussen vrekkelig en lui – noch voor rechtlijnig voor- en achteruit denken over Europese integratie.

Sociaal-liberalen zouden bij uitstek het debat over de toekomst van Europa op meerdere platforms moeten voeren. Vanuit het idee dat de Europese Unie federaal zou moeten zijn, is te lang en te gemakkelijk discussie over Europees beleid naar het Europees Parlement verwezen. Zoals Van Mierlo in 2003 schreef in *De Gids*, ‘weet de burger daar [helaas] weinig of niets van af’. Om politieke keuzes over Europa daadwerkelijk inzichtelijk te maken, is ook discussie nodig op nationaal, en het liefst ook op regionaal en lokaal niveau. Als politieke partijen mensen mee willen nemen in een volwassen debat, zullen ze de discussie moeten voeren daar waar de ogen op gericht zijn en waar de impact van Europees beleid gevoeld wordt.

Welke richting de Europese Unie zich ook op zal ontwikkelen, één ding is zeker: het sociaal-liberale ‘vóór Europa’-verhaal volstaat niet langer. ●

In een ruimte voor nieuwe ideeën is meer aandacht nodig voor politiek op de inhoud en voor het serieus nemen van sentimenten onder kiezers, zelfs als die tegenstrijdig zijn

Afke Groen is wetenschappelijk medewerker bij de Mr. Hans van Mierlo Stichting. Ze is onlangs gepromoveerd op Europese contacten van politieke partijen.